

Wojciech Kucharski

Wrocław

Próby nawiązania stosunków dyplomatycznych między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1965–1974 w świetle depeš polskiej ambasady we Włoszech

Komunistyczna Polska od początku istnienia nie utrzymywała kontaktów dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską¹, która uznawała rząd polski w Londynie i, w przeciwieństwie do większości innych państw, nie uznawała Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej². Jednostronne zerwanie konkordatu przez polskie władze w Warszawie 12 IX 1945 r. nie

¹ Relacje dyplomatyczne PRL i Stolicy Apostolskiej nie doczekały się do tej pory całościowej naukowej monografii. Wiąże się to głównie z brakiem dostępu do źródeł watykańskich. Roli tej nie może w żaden sposób spełnić praca E. Pałygi, *Polsko-watykańskie stosunki dyplomatyczne. Od zarania II Rzeczypospolitej do pontyfikatu papieża Polaka*, Warszawa 1988. Zob. recenzje tej pracy: K. Krasowski, *Polsko-watykańskie stosunki dyplomatyczne w XX wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1989, s. 281–288, polemika: E. J. Pałyga, *Obserwacje na temat artykułu recenzyjnego Krzysztofa Krasowskiego*, „Kwartalnik Historyczny”, r. XCVIII (1991), nr 3, s. 157–159, oraz rec.: J. Macała, „Dzieje Najnowsze”, r. XXIII (1991), nr 2, s. 127–133, polemika: E. J. Pałyga, *W związku z uwagami... o polsko-watykańskich stosunkach dyplomatycznych i nie tylko*, ibidem, s. 155, 156. Natomiast ważne, przyczynkarskie teksty na ten temat ogłosili: J. Krukowski, *Stolica Apostolska i Polska po II wojnie światowej (1945–1989)*, „Kościół i Prawo”, t. XI (1993), s. 65–77; J. Żaryn, *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998; A. Dudek, *Problem normalizacji stosunków między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1971–1977*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne”, r. V (1999), nr 2, s. 63–75; por. nieznacznie zmieniony idem, *PRL i Stolica Apostolska w latach 1971–1974*, w: *Spółczeństwo–Państwo–Kościół (1945–2000)*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Szczecin, 15–16 VI 2000, red. A. Kawecki, K. Kowalczyk, A. Kubaj [Szczecin 2000], s. 48–53, a także teksty popularnonaukowe: J. Żaryn, *Dyplomacja PRL wobec Watykanu, czyli o instrumentalnym traktowaniu partnera*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 7, s. 32–38; idem, *Stolica Apostolska wobec prymasa Wyszyńskiego (1948–1981)*, w: *Prymas Stefan Kardynał Wyszyński — świadek Ewangelii i tradycji narodowych*. Materiały z sesji naukowej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach 19 V 2001, red. K. Gurda, T. Gacia, Kielce 2001 s. 58–72, a ostatnio szersze całościowe ujęcie M. Mróz, *Watykańska polityka wschodnia wczoraj i dziś. Stolica Apostolska i dyplomacja watykańska wobec komunizmu i transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 1958–2010*, Toruń 2011.

² J. Żaryn, *Stolica...*

zmieniało tej sytuacji³, manifestowało jednak stosunek władz komunistycznych do Watykanu i Kościoła powszechnego. Do etosu dyplomacji watykańskiej należało nieniszczenie żadnych mostów, jeżeli mogły one zabezpieczyć przetrwanie i działanie Kościoła na danym terenie⁴. Przez pierwsze dwa lata dochodziło jeszcze do oficjalnych kontaktów i negocjacji między polskimi i watykańskimi dyplomatami. Przez następne osiemnaście lat praktycznie oficjalnych kontaktów i negocjacji nie było⁵.

Na potrzeby tego artykułu przeprowadzono kwerendę w depeszach wychodzących z centrali MSZ do ambasady w Rzymie i przychodzących z polskiej ambasady w Rzymie do centrali MSZ znajdujących się w archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych i sondażową kwerendę w innych materiałach dotyczących relacji państwo–Kościół przechowywanych w tymże archiwum⁶. Nie są to materiały kompletne, o czym świadczy brak ciągłości numeracji depesz zachowanych za poszczególne lata. Zakres chronologiczny przyjęty w artykule związany jest z jednej strony z momentem rozpoczęcia oficjalnych rozmów na temat nawiązania kontaktów dyplomatycznych w 1965 r., a z drugiej powołaniem w 1974 r. wzajemnych zespołów do spraw stałych kontaktów roboczych, którymi początkowo kierowali ze strony PRL Kazimierz Szablewski, a ze strony Stolicy Apostolskiej abp Luigi Poggi⁷.

Większość depesz sygnowali, a zapewne i przygotowywali kierujący polską placówką w Rzymie ambasadorzy Adam Willman (1959–1967); Wojciech Chabasiński (1967–1972); Kazimierz Sidor (1972–1977)⁸.

Na początku lutego 1965 ambasador Willmann zaproszony został do prywatnego mieszkania Ettore Bernabei na „prywatną i ściśle poufną rozmowę” z abp. Angelem Dell’Acquą, podczas której watykański dyplomata oświadczył, że „Sekretariat Stanu gotów jest do prowadzenia z rządem PRL bezpośrednich rozmów poprzez wyznaczonych delegatów, jeżeli rząd PRL zamierza podjąć rozmowy, dotyczące stosunków między PRL a Watykanem”⁹. W odpowiedzi wiceminister MSZ Marian Naszkowski wyraził zgodę na podjęcie rozmów, ale wskazał, że ich warunkiem jest „uznanie przez państwo watykańskie [...] granic na Odrze i Nysie”¹⁰. Stolica Apostolska nie mogła spełnić tego żądania jako warunku *sine qua non* rozpoczęcia rozmów¹¹. 27 III 1965 r. Adam Willmann depeszował, że „Papież [sic!] wyznaczył

³ Idem, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997, s. 64. Na temat tego, czy było to skuteczne zerwanie/anulowanie konkordatu w sensie prawnym, zob. ibidem, s. 88–93.

⁴ H. Stehle, *Tajna dyplomacja Watykanu. Papiestwo wobec komunizmu (1917–1991)*, przeł. R. Drecki, M. Struczyński, Warszawa 1993.

⁵ Można w tym miejscu wskazać chociażby spotkanie Jerzego Zawieyskiego, który był członkiem Rady Państwa, z papieżem Janem XXIII w 1962 r. Przygotowuję osobny artykuł na temat polityki władz Polski wobec Stolicy Apostolskiej w latach 1945–1964 w świetle depesz polskiej ambasady w Rzymie.

⁶ Kwerendę przeprowadziłem wspólnie z Markiem Mutorem w listopadzie 2011 r., lipcu i wrześniu 2012 r.

⁷ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 72, 74.

⁸ *Stosunki dyplomatyczne Polski 1944–1981 r. Informator*, t. II, *Europa, państwa kapitalistyczne*, cz. II, oprac. J. Patryas, H. Szczepaniak, Warszawa 1986, s. 359.

⁹ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych [dalej: AMSZ], Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 151, t. DCCLXXVII, k. 35–37, Szyfrogram 1450 nadany z Rzymu 5 II 1965 r. od Willmanna do Kliszko, Rapackiego.

¹⁰ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 152, t. DCCLXXVI, k. 37, Szyfrogram 1577 nadany do Rzymu 17 II 1965 r. do Willmanna od Naszkowskiego.

¹¹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 151, t. DCCLXXVII, k. 55–58, Szyfrogram 2242 nadany z Rzymu 23 II 1965 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

i upoważnił Casarolego do prowadzenia pertraktacji z przedstawicielem rządu PRL w sprawie stosunków polsko-watykańskich¹². Monsinior Agostino Casaroli był wówczas doświadczonym dyplomata, który od kilku lat podejmował działania związane z sytuacją Kościoła w krajach komunistycznych, chociaż Polską do tego czasu się nie zajmował¹³. Ze strony Stolicy Apostolskiej padła propozycja, by pierwsze spotkanie odbyło się w siedzibie nuncjatury przy Kwirynale¹⁴, na co Warszawa wyraziła zgodę¹⁵, przypominając jednocześnie, że warunkiem dalszych rozmów jest uznanie granicy zachodniej. Podczas spotkania 5 kwietnia ambasador przedstawił polski warunek kontynuowania rozmów, na co Casaroli odpowiedział wywodem prawnokanonicznym ukazującym przeszkody w uznaniu przez Watykan granicy zachodniej oraz ustanowieniu nowej struktury kościelnej na terenach włączonych po wojnie do Polski. Były nimi: brak rozstrzygnięć prawnomiędzynarodowych regulujących kwestię polsko-niemieckiej granicy, status międzynarodowy NRD, wpływ zmiany granic na strukturę geograficzną diecezji na tych terenach. Podkreślił jednocześnie, że przyjmuje polską argumentację odnośnie do nienaruszalności granicy oraz wie, że rząd i episkopat polski mają w tej sprawie takie samo zdanie¹⁶. Przedstawił zamiar konsultowania kwestii będących przedmiotem pertraktacji z polskimi biskupami. To ostatnie stwierdzenie zbijało jeden z celów prowadzenia negocjacji przez peerelowską dyplomację, jakim było osłabienie pozycji episkopatu w Polsce¹⁷. Podczas rozmowy stwierdził, że jest to „pierwsze oficjalne spotkanie”¹⁸. Na koniec wyraził nadzieję, że mimo stanowiska Watykanu pertraktacje będą kontynuowane¹⁹.

Wiosną ponownie pojawiła się sugestia zaproszenia papieża do Polski na obchody milenijne. Podczas spotkania z ambasadorem prymas dementował te rewelacje, stwierdzając jednocześnie, że pragnie spotkać się z premierem, aby przedstawić mu projekt episkopatu zaproszenia Pawła VI na główne uroczystości tysiąclecia wiosną 1966 r.²⁰

Na początku lipca, mimo sztywnego stanowiska Stolicy Apostolskiej w sprawie warunku dalszych rozmów, doszło do drugiego spotkania Willmanna i Casarolego, które niewiele zmieniło²¹. Casaroli poprosił o dostarczenie materiałów na temat stanu prawnomiędzynarodowego granicy polsko-niemieckiej. W odpowiedzi wiceminister Marian Naszkowski depreczował, że prośba ta jest tylko wymówką, tym niemniej materiały można przekazać²².

11 IX 1965 r. ambasador przekazał Casarolemu komplet materiałów na temat granicy i skrytykował postawę Watykanu, stwierdzając, że rozmowy przy obecnym stanowi-

¹² Ibidem, k. 131, Szyfrogram 3725 nadany z Rzymu 27 III 1965 r. od Willmanna do Naszkowskiego

¹³ A. Casaroli, op. cit.

¹⁴ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 151, t. DCCLXXVII, k. 131, Szyfrogram 3725 nadany z Rzymu 27 III 1965 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

¹⁵ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 152, t. DCCLXXVI, k. 100, Szyfrogram 3049 nadany do Rzymu 30 III 1965 r. do Willmanna od Łobodycza.

¹⁶ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 151, t. DCCLXXVII, k. 144–146, Szyfrogram 4190 nadany z Rzymu 5 IV 1965 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

¹⁷ J. Żaryn, *Dyplomacja PRL wobec Watykanu, czyli o instrumentalnym traktowaniu partnera*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 7, s. 32–38.

¹⁸ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 151, t. DCCLXXVII, k. 144–146, Szyfrogram 4190 nadany z Rzymu 5 IV 1965 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, k. 220–222, Szyfrogram 6318 nadany z Rzymu 21 V 1965 r. od Willmanna do Łobodycza.

²¹ Ibidem, k. 296–297, Szyfrogram 8469 nadany z Rzymu 9 VII 1965 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

²² AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 152, t. DCCLXXVI, k. 226, Szyfrogram 6722 nadany do Rzymu 14 VII 1965 r. do Willmanna od Naszkowskiego.

sku Stolicy Apostolskiej będą jałowe²³. Monsinior odpowiedział, że „przychylne stanowisko Jana XXIII odnośnie granicy nie uległo zmianie” (aluzja do wypowiedzi papieża z 8 X 1962 r.), dodał, że Watykan dąży do znalezienia satysfakcjonującego stronę polską rozwiązania, lecz musi liczyć się z opinią katolików niemieckich. Następnie wskazywał, że niezbędny byłby międzynarodowy akt normatywny zawarty między zainteresowanymi państwami. Ambasador replikował, że takim aktem jest układ poczdamski, na co Casaroli odpowiedział, że Watykan uważa go za akt wykonawczy, a nie normatywny²⁴. Na zakończenie dyplomata watykański prosił o kolejne spotkanie w terminie wspólnie uzgodnionym.

18 listopada, w dniu, w którym polscy biskupi podpisywali słynne orędzie do biskupów niemieckich, Willmann depeszował na temat okazyjnej rozmowy z Casarolim na przyjęciu zorganizowanym przez węgierską ambasadę²⁵. Monsinior informował, że „Paweł VI polecił kontynuowanie rozmów [...] i niedopuszczenie, by mogły ulec zerwaniu”, dodał, że uczy się języka polskiego i nie wyklucza wyjazdu do Polski. Co do polskiego „warunku” wyjaśniał, że przekazane materiały studiuje, a nieprecyzyjność pojęć stosowanych w układzie poczdamskim stwarza dla Watykanu poważne trudności. Papież szuka jednak odpowiedniego rozwiązania. Stanowisko swoje powtórzył podczas kolejnego okazyjnego spotkania, tym razem na przyjęciu zorganizowanym przez jugosłowiańską ambasadę²⁶.

W okresie prowadzenia rozmów Stolica Apostolska wykonywała wiele gestów, sprzyjających prowadzeniu dialogu²⁷. Sytuacja się zmieniła w grudniu 1965 r., gdy ujawniono wymianę listów między polskim i niemieckim episkopatem²⁸. Partia komunistyczna natychmiast postanowiła wykorzystać ten fakt w antykościelnej propagandzie zapowiadającej „konfrontację milenijną”. W styczniu 1966 r. władze nie wyraziły zgody na zaplanowany wyjazd prymasa do Rzymu, związany z uroczystościami milenijnymi²⁹. Na taki obrót sprawy dyplomaci watykańscy nie byli przygotowani, a wręcz wiązali z wymianą listów między polskim i niemieckim episkopatem nadzieje na odprężenie międzynarodowe³⁰. 8 stycznia abp Dell’Acqua za pośrednictwem Bernabei próbował uzyskać zmianę decyzji odnośnie do wizyty prymasa w Rzymie, wskazując, że utrzymanie jej „miałoby bardzo ujemne oddźwięki i stworzyłaby bardzo kłopotliwą sytuację dla Watykanu, pragnącego dobrego ułożenia relacji z Polską”³¹.

²³ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 151, t. DCCLXXVII, k. 413–415, Szyfrogram 11165 nadany z Rzymu 11 IX 1965 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, k. 551, Szyfrogram 14120 nadany z Rzymu 18 XI 1965 r. od Willmanna do Rapackiego.

²⁶ Ibidem, k. 592, Szyfrogram 14661 nadany z Rzymu 30 XI 1965 r. od Willmanna do Łobodycza.

²⁷ Ibidem, k. 420, Szyfrogram 11193 nadany z Rzymu 13 IX 1965 r. od Willmanna do Dudzińskiego; ibidem, k. 567, Szyfrogram 14306 nadany z Rzymu 23 XI 1965 r. od Willmanna do Łobodycza; ibidem, k. 590, Szyfrogram 14594 nadany z Rzymu 30 XI 1965 r. od Willmanna do Łobodycza.

²⁸ Na temat Orędzia zob. *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek — prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009; A. Dudek, R. Gryz, op. cit., s. 221–233.

²⁹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 5, Szyfrogram 162 nadany z Rzymu 5 I 1966 r. od Willmanna do Łobodycza; AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, Szyfrogram 204 nadany do Rzymu 7 I 1966 r. do Willmanna od Łobodycza.

³⁰ H. Stehle, op. cit., s. 280, 281; A. Grajewski, *List założycielski Europy*, „Wprost” 2005, nr 140.

³¹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 8, Szyfrogram 302 nadany z Rzymu 8 I 1966 r. od Willmanna do Łobodycza.

Dzień później złożył prośbę w imieniu papieża do polskich władz o umożliwienie prymasowi udziału w rzymskich uroczystościach polskiego milenium³². Władze pozostały nieugięte³³.

Na przełomie lutego i marca 1966 r. powróciła kwestia pielgrzymki papieskiej do Polski. Najpierw podczas spotkania ambasadora Willmanna z Markiem Zagarim z włoskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych³⁴, a następnie z ambasadorem włoskim w Polsce Enrikiem Aillaudem³⁵. Włoscy politycy byli entuzjastycznie nastawieni do wizyty i mimo stwierdzeń ambasadora, że nie ma warunków, aby papież odwiedził Polskę, uważali, że Stolica Apostolska przygotowuje od dawna odpowiednią atmosferę, tak że „wizyta jest pewna”³⁶. W połowie marca o spotkanie poprosił Casaroli³⁷. W odpowiedzi wiceminister Naszkowski wysłał obszerną instrukcję dotyczącą przeprowadzenia rozmowy³⁸. Informował w niej, że prymas Wyszyński wystosował list do przewodniczącego Rady Państwa Edwarda Ochaba, wyrażając w nim poparcie dla wizyty papieża w Polsce. Na list ten zostanie przygotowana odpowiedź, że odpowiednim organem do załatwienia tego typu sprawy jest prezes rady ministrów i pominięcie go uznane zostało za intencyjne lekceważenie rządu. Ponadto ma w nim zostać wskazane, że PRL i Watykan nie utrzymują stosunków dyplomatycznych, a Watykan uznaje przedstawicielstwo rządu „emigracyjnego”³⁹. W pozostałych kwestiach Naszkowski nakazywał wysłuchanie rozmówcy. Podczas spotkania 17 marca Casaroli wygłosił oświadczenie z prośbą o „przekazanie [go] rządowi PRL”⁴⁰. Stwierdzał w nim, że papież pozytywnie odniósł się do prośby polskiego episkopatu odnośnie do uczestnictwa w obchodach milenijnych, jednocześnie uzależnił ostateczną decyzję od uzgodnień z polskimi władzami. Dalej informował, że wizyta mogłaby mieć miejsce w Częstochowie 3 maja tego roku, byłaby krótka i miałaby charakter wyłącznie religijny. Jednocześnie, odnosząc się do reakcji władz w Polsce na Orędzie biskupów, zastrzegł, że „świeże wydarzenia, bardzo bolesne dla serca papieża, i stanowisko publicznie zajęte przez odpowiedzialne osobistości rządowe wydają się poważnie podawać w wątpliwość realizację projektu”. W związku z tym Stolica Apostolska oczekuje od strony polskiej „dowodów dobrej woli, koniecznych do przyjęcia zaproszenia”, w tym zezwolenia na przyjazd do Rzymu prymasa Wyszyńskiego w celu omówienia z papieżem związanych z tym spraw⁴¹. W końcu tekst oświadczenia, nieopatrzony żadnym urzędowym nagłówkiem ani pieczęcią, przekazał ambasadorowi⁴². W odpowiedzi ambasador Willmann obiecał przekazać rządowi oświadczenie, jednocześnie zaznaczył, że już w 1965 r. wskazywał, że nie istnieją odpowiednie warunki do wizyty papieża w Polsce. Następnie wyliczył, że ciągłe brak stosunków dyplomatycznych między PRL i Watykanem;

³² Ibidem, k. 9, Szyfrogram 316 nadany z Rzymu 9 I 1966 r. od Willmanna do Łobodyca.

³³ Depesza informująca o przebiegu uroczystości — ibidem, k. 25, Szyfrogram 574, nadany z Rzymu 14 I 1966 r. od Willmanna do Łobodyca.

³⁴ Ibidem, k. 76, Szyfrogram 2523 nadany z Rzymu 28 II 1966 r. od Willmanna do Rapackiego.

³⁵ Ibidem, k. 82, Szyfrogram 2620, nadany z Rzymu 2 III 1966 od Willmanna do Łobodyca.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, k. 99, Szyfrogram 3132 nadany z Rzymu 14 III 1966 r. od Willmanna do Łobodyca; por. A. Casaroli, op. cit., s. 201.

³⁸ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 52, Szyfrogram 2643 nadany do Rzymu 16 III 1966 r. do Willmanna od Naszkowskiego.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 112–115, Szyfrogram 3368 nadany z Rzymu 18 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem, k. 134, Szyfrogram 3642 nadany z Rzymu 23 III 1966 r. od Willmanna do Łobodyca.

Stolica Apostolska uznaje ambasadę kierowaną przez Kazimierza Papéego, a nie uznaje granicy zachodniej Polski oraz nie uregulowano dotąd administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich⁴³. Odpowiadając na te zarzuty, Casaroli stwierdził, że papież odbył podróże do trzech państw, z którymi Watykan nie utrzymuje stosunków dyplomatycznych (USA, Izrael, Jordania), odnośnie do ambasady RP przy Watykanie jest gotów „dać dowody swej dobrej woli”, sprawa granicy musi być rozstrzygnięta aktem międzynarodowym, natomiast wizyta papieża w Polsce byłaby publiczną manifestacją uznania władz PRL⁴⁴. 19 i 21 marca do ambasady PRL w Rzymie przyszedł Bernabei z upoważnienia abp. Dell'Acqui. W rozmowie z ambasadorem zadeklarował, że Watykan uważa misję ambasadora Papéego za zakończoną i mógłby to potwierdzić pisemnie, natomiast co do biskupów na Ziemiach Zachodnich papież gotów jest złożyć odpowiednie deklaracja w trakcie swojej wizyty w Polsce⁴⁵.

23 marca centrala MSZ przysłała ambasadorowi instrukcję dalszego działania⁴⁶. Władze uznały, że jest to dogodny moment do rozegrania tej sytuacji przeciwko prymasowi. Zgodnie z instrukcją ambasador miał odczytać oświadczenie rządu PRL, iż episkopat nigdy nie uzgadniał z nim sprawy zaproszenia papieża do Polski, a mimo braku takich uzgodnień biskupi informowali, że papież do Polski przybędzie, co w opinii władz jest działaniem antypaństwowym. W związku z tym „Rząd PRL nie widzi możliwości, aby ustosunkować się pozytywnie do propozycji przyjazdu papieża”⁴⁷. Pełny tekst oświadczenia polski dyplomata miał przekazać wysłannikowi Watykanu. Następnie w komentarzu do niego ambasador miał stwierdzić, że ułożenie poprawnych relacji między państwem a Kościołem przy prymasie Wyszyńskim jest niemożliwe. Na poparcie tej tezy miał przedstawić wiele cytatów z wystąpień prymasa krytycznych wobec władzy i ustroju w Polsce. Ponadto miał argumentować, że podczas IV sesji soboru prymas zaczął realizować politykę zagraniczną sprzeczną z założeniami rządu, wystosowując orędzie do biskupów niemieckich, a obecnie antagonizuje uroczystości państwowe i kościelne związane z milenium. Tak więc w opinii władz prymas wykorzystywał wizytę papieża przeciwko rządowi. W instrukcji znalazł się wprost sformułowany następujący ustęp: „Zależy nam na tym, by Watykan zrozumiał, że warunkiem ułożenia stosunków jest wycofanie Wyszyńskiego z Polski i ustanowienie nowego prymasa–kardynała. Chociaż tego nie należy wprost powiedzieć. Aby jednak ten podtekst był zrozumiały, należy posłużyć się analogią z Mindszenty”⁴⁸. Ambasador skrzętnie wykonał instrukcję⁴⁹. Casaroli w pierwszym odruchu miał na to zareagować bardzo emocjonalnie i stwierdzić: „ależ to niemożliwe”. Według ambasadora Casaroli replikował, że „zamierzona przez papieża podróż do Polski miałaby stanowić obopólny gest, poprzez który Kościół soborowy spotyka się z nową Polską, Polską Ludową i jej władzami, daje najwyższy wyraz faktycznego uznania PRL. Po tym ge-

⁴³ Ibidem, k. 129–130, Szyfrogram 3495 nadany z Rzymu 20 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁴⁴ Ibidem, k. 120–122, Szyfrogram 3436 nadany z Rzymu 18 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁴⁵ Ibidem, k. 125, Szyfrogram 3463 nadany z Rzymu 19 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego; ibidem, k. 131, Szyfrogram 3534 nadany z Rzymu 21 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁴⁶ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, 6/77, w. 172, t. DCCCLVIII, k. 73 (plus sześciostronicowy załącznik), Szyfrogram 2993 nadany do Rzymu 23 III 1966 r. do Willmanna od brak nazwiska.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 139–141, Szyfrogram 3754 nadany z Rzymu 24 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego; por. A. Casaroli, op. cit., s. 201.

ście uznania *de jure* wszystkie inne uznania i nominacje byłyby kwestią tygodni”. W opinii polskiego dyplomaty monsinior „nie [był] przygotowany na stanowisko, które może odroczyć o dziesiątki lat sprawę stosunków Polska–Watykan, nie wie, jak przekazać papieżowi [polską] odpowiedź”⁵⁰. Natomiast odnośnie do prymasa Casaroli miał stwierdzić, że „problem usunięcia **przeszkody** [wyróżnienie W. K.] można by przecież postawić”, lecz stanowisko władz PRL „nie ułatwia usunięcia”⁵¹. Tydzień później Casaroli skierował do ambasadora Willmanna, za pośrednictwem radcy nuncjatury, uzupełniające *pro memoria*, w którym stwierdził, że działania prymasa Wyszyńskiego zgodne były z wytycznymi Stolicy Apostolskiej i od początku oczekiwano na akceptację wizyty papieskiej ze strony polskich władz⁵².

W ciągu następujących dwóch tygodni obie strony wykorzystywały/inspirowały media do prezentowania swojego stanowiska lub wywierania presji na drugą stronę⁵³. Wydaje się, że krytyczne audycje radia watykańskiego były bardziej skuteczne. Już 7 kwietnia centrala w Warszawie nakazywała ambasadorowi przeprowadzenie na ten temat „rozmowy ostrzegawczej” z Bernabei, informując go, że dotąd „Polska nie atakowała Watykanu” i „takie stanowisko może się utrzymać w przyszłości, o ile Watykan nie będzie atakował [Polski]”, w innym przypadku „Polska nie będzie milczeć i będzie odpowiednio reagować”⁵⁴. Podczas spotkania, do którego doszło 9 kwietnia, Bernabei informował, że radio watykańskie ma pełną autonomię i „nie jest kontrolowane centralnie”, choć obiecał interwencje w tej sprawie u Dell’Acqui. Dodał, że Stolica Apostolska nie zrezygnowała z wizyty papieskiej w Polsce, ale postanowiono ją odroczyć wstępnie do 8 września⁵⁵. Dwa dni później przekazał ambasadorowi, że ich rozmowa z 9 kwietnia została zreferowana papieżowi i że audycje w podobnym tonie więcej się nie powtórzą⁵⁶. Mimo to informacje o wycofaniu się z wizyty papieża w Polsce pojawiały się we włoskich mediach, szczególnie prawicowych⁵⁷. Do tego dochodziły krytyczne wobec władz państwowych relacje z przebiegu uroczystości milenijnych w Polsce⁵⁸.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, k. 175, Szyfrogram 4219 nadany z Rzymu 3 IV 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁵³ Ibidem, k. 147, Szyfrogram 3855 nadany z Rzymu 26 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego; ibidem, k. 149, Szyfrogram 3902 nadany z Rzymu 28 III 1966 r. od Willmanna do Chabasińskiego; ibidem, k. 161, Szyfrogram 4007 nadany 30 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego; ibidem, k. 166, Szyfrogram 4081 nadany 31 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego; ibidem, k. 169, Szyfrogram 4098 nadany z Rzymu 31 III 1966 r. od Willmanna do Chabasińskiego; ibidem, k. 171, Szyfrogram 4126 nadany 1 IV 1966 r. od Willmanna do Chabasińskiego; ibidem, k. 174, Szyfrogram 4187 nadany 2 IV 1966 r. od Willmanna do Łobodycza; ibidem, k. 179, Szyfrogram 4298 nadany 5 IV 1966 r. od Willmanna do Chabasińskiego; ibidem, k. 184, Szyfrogram 4343 nadany 6 IV 1966 r. od Willmanna do Chabasińskiego.

⁵⁴ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 96, Szyfrogram 3570 nadany do Rzymu 7 IV 1966 r. do Willmanna od Naszkowskiego.

⁵⁵ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 189–190, Szyfrogram 4499 nadany z Rzymu 9 IV 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego; pomysł odroczenia wizyty pojawiał się już wcześniej — wówczas wspomniano o dacie 26 VIII 1966 r. zob. ibidem, k. 156–157, Szyfrogram 3998 nadany 30 III 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁵⁶ Ibidem, k. 194, Szyfrogram 4558 nadany z Rzymu 12 IV 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁵⁷ Ibidem, k. 214, Szyfrogram 5171 nadany z Rzymu 23 IV 1966 r. od Willmanna do Frąckiewicza; k. 215, Szyfrogram 5170 nadany z Rzymu 23 IV 1966 r. od Willmanna do Chabasińskiego.

⁵⁸ Ibidem, k. 265, Szyfrogram 6103 nadany z Rzymu 11 V 1966 r. od Willmanna do Łobodycza.

Pewien wpływ na relacje polsko–watykańskie miały działania dyplomatyczne innych państw komunistycznych, szczególnie ZSRR. Tak więc nie bez znaczenia dla strategii polskiego MSZ było spotkanie ministra spraw zagranicznych ZSRR Andrieja Gromyki z Pawłem VI 1 V 1966 r. Willmann otrzymał na ten temat szczegółową informację od radzieckiego ambasadora w Rzymie⁵⁹. Według niego przedstawiciele dyplomatyczni państw bloku wschodniego uznali wizytę za przełomową w układaniu relacji z Watykanem. Ambasador dosłownie stwierdził, że „stworzony został precedens dla państwowych kontaktów Watykanu z innymi K[rajami] S[ocjalistycznymi]”. W odniesieniu do spraw polskich uznano, że wizyta „zneutralizowała negatywne echa” polskiej odmowy pielgrzymki papieża do Częstochowy⁶⁰.

Na początku czerwca do ambasadora zgłosił się Bernabei i przekazał informację, że papież pragnie wysłać do Polski swojego delegata w celu wpłynięcia na „zmianę postawy” prymasa i prosi o udzielenie wizy dla niego⁶¹. Polskie władze dwa dni później odpowiedziały pozytywnie i nakazały ambasadorowi wystawienie wizy dla delegata oraz wybadanie, czy odwiedzi on przedstawicieli władz w Polsce⁶². 15 czerwca Willmann spotkał się w nuncjaturze rzymskiej z Casarolim, który wbrew wcześniejszym stwierdzeniom Bernabei oświadczył, że Watykan zwróci się z prośbą do prymasa o wysłanie do Rzymu jego przedstawiciela w celu omówienia sytuacji w Polsce⁶³. Jednocześnie dodał, że papież „pragnie nawiązania normalnych stosunków z Polską i uregulowania tych wszystkich problemów, które przy istniejących różnicach dadzą się uregulować. Nawet porozumienie typu watykańsko–węgierskiego mogłoby na początek stanowić bazę normalizacji stosunków [...]”. W odpowiedzi ambasador zreferował propozycję przedstawioną przez Bernabei i wyraził zdziwienie z powodu zmiany decyzji i innej oceny działań prymasa. Monsinior stwierdził, że jego oświadczenie ma charakter oficjalny⁶⁴. W swoich pamiętnikach odnośnie do tego spotkania napisał, że opinie na temat kardynała Wyszyńskiego Stolicy Apostolskiej i polskiego rządu były „nie tylko rozbieżne, ale znajdowały się prawie na antypodach”⁶⁵. Na nową propozycję polskie władze nie zareagowały już tak przychylnie, w związku z czym wytworzyła się sytuacja patowa, w której Watykan wciąż wyrażał zainteresowanie pielgrzymką papieską do Polski, ale jednocześnie stawiał żądania, których strona polska nie chciała spełnić⁶⁶. Równocześnie od polityków włoskich i innych dyplomatów napływały sugestie, że Stolica Apostolska jest ciągle zainteresowana prowadzeniem negocjacji⁶⁷.

⁵⁹ Ibidem, k. 237–239, Szyfrogram 5655 nadany z Rzymu 3 V 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, k. 313, Szyfrogram 7091 nadany z Rzymu 1 VI 1966 r. od Willmanna do Naszkowskiego.

⁶² AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół depeš 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 168, Szyfrogram 5924 nadany do Rzymu 3 VI 1966 r. do Willmanna od Winiewicza.

⁶³ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół depeš 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 348–351, Szyfrogram 7750 nadany z Rzymu 16 VI 1966 r. od Willmanna do Winiewicza; por. A. Casaroli, op. cit., s. 201.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ A. Casaroli, op. cit., s. 201.

⁶⁶ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół depeš 6/77, w. 172, t. DCCCLVIII, k. 3, Szyfrogram 8441 nadany z Rzymu 30 VI 1966 r. od Willmanna do Winiewicza; ibidem, k. 31–32, Szyfrogram 9148 nadany z Rzymu 14 VII 1966 r. od Willmanna do Łobodycza.

⁶⁷ Zob. Informacje od Ministra Spraw Zagranicznych Republiki Włoskiej przed i po jego wizycie w Polsce, ibidem, k. 68–69, Szyfrogram 9515 nadany z Rzymu 22 VII 1966 r. od Willmanna do Łobodycza; ibidem, k. 91–92, Szyfrogram 10099 nadany z Rzymu 4 VIII 1966 r. od Willmanna do Winiewicza; Informacje od ambasadora Jugosławii we Włoszech Ivo Vojvody, ibidem, k. 73–74, Szyfrogram 9527 nadany z Rzymu 23 VII 1966 r. od Willmanna do Łobodycza.

Pod koniec sierpnia włoski minister spraw zagranicznych Amintore Fanfani badał podczas spotkania z ambasadorem Willmannem możliwość wizyty u papieża przedstawicieli polskiego rządu, którzy mieli przyjechać do Włoch⁶⁸. W odpowiedzi minister spraw zagranicznych Adam Rapacki potwierdził chęć rewizyty przewodniczącego Rady Państwa PRL Edwarda Ochaba u prezydenta Włoch Giuseppe Saragata, lecz odnośnie do możliwości spotkania z Pawłem VI nakazał przekazać Fanfaniemu, że sprawa ta jeszcze „nie dojrzała”⁶⁹. Jednocześnie jego instrukcja głosiła, by przekazać tę informację w takiej formie, aby rozmówca zrozumiał, że polskie władze „nie palą żadnych mostów i nie wykluczają jakichś możliwości na przyszłość”⁷⁰.

Jak wynika z pamiętników Casarolego, jesienią 1966 r. spotkał się trzy razy z Andrzejem Werblanem, kierownikiem Wydziału Nauki KC PZPR (5 września oraz 5 i 7 listopada)⁷¹. Rozmowy te miały charakter ściśle tajny i ambasador nie został o nich poinformowany. Jedynym ich śladem w dokumentacji ambasady jest szyfrogram skierowany przez wiceministra MSZ Józefa Winiewicza do ambasadora informujący o przylocie do Rzymu Werblana 3 września, w którym zaleca „pełną dyskrecję i nieujawnianie przyjazdu przed nikim”⁷².

Sposobem na przełamanie impasu miała być wizyta w Polsce abp. Franca Costy⁷³. Z propozycją tą wystąpił włoski ambasador w Polsce Enrico Aillaud i mimo zastrzeżeń ambasadora Willmanna wizę wydano⁷⁴. O szczegółach wizyty abp. Costy w Warszawie wiemy z innych źródeł, jednym z kluczowych jej elementów było przygotowanie tajnej, ekspresowej wizyty Casarolego w Warszawie w celu podjęcia ostatniej próby uzyskania zgody władz na krótką wizytę Pawła VI w Częstochowie w wigilię Bożego Narodzenia 1966 r.⁷⁵ Jak wiemy, misja Casarolego zakończyła się niepowodzeniem i informacje na ten temat nie przedostały się do opinii publicznej⁷⁶.

W kolejnym roku zaplanowano trzy podróże studyjne Casarolego do Polski (luty–kwiecień), co nie znajduje żadnego odzwierciedlenia w zachowanej dokumentacji ambasady⁷⁷. Celem podróży miało być poznanie sytuacji Kościoła w Polsce oraz wysondowanie opinii poszczególnych biskupów na temat relacji państwo–Kościół i ewentualnych negocjacji

⁶⁸ Ibidem, k. 137–139, Szyfrogram 11065 nadany z Rzymu 25 VIII 1966 r. od Willmanna do Winiewicza.

⁶⁹ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół depesz 6/77, w. 172, t. DCCCVII, k. 311, Szyfrogram 9485 nadany do Rzymu 12 IX 1966 r. do Willmanna od Rapackiego.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ A. Casaroli, op. cit., s. 202, 203.

⁷² AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 293, Szyfrogram 9099 nadany do Rzymu 1 IX 1966 r. do Willmanna od Ciniewicza.

⁷³ A. Casaroli, op. cit., s. 202, 203.

⁷⁴ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVII, k. 395, Szyfrogram 11577 nadany do Rzymu 11 XI 1966 r. do Willmanna od Ochęduszek; AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół depesz 6/77, w. 172, t. DCCCLVIII, k. 328, Szyfrogram 14475 nadany z Rzymu 11 XI 1966 r. od Willmanna do Ochęduszek.

⁷⁵ A. Casaroli, op. cit., s. 203–207; porównaj z relacją prymasa Stefana Wyszyńskiego — P. Raina, *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne Dokumenty 1967–1989*, Warszawa 2001, s. 52–64.

⁷⁶ A. Casaroli, op. cit., s. 207.

⁷⁷ Po zakończeniu podróży ogólne pozytywne opinie Casarolego o sytuacji Kościoła w Polsce przekazali polskiej ambasadzie dyplomaci Węgier i Czechosłowacji. Zob. AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół depesz 6/77, w. 194, t. CMXXXV, k. 285, Szyfrogram 5181 nadany z Rzymu 24 IV 1967 r. od Chabasińskiego do Willmanna; ibidem, k. 292, Szyfrogram 5336 nadany z Rzymu 27 IV 1967 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

Watykanu z PRL⁷⁸. Paradoksalnie wizyta przyczyniła się do spowolnienia działań zmierzających do nawiązania formalnych relacji dyplomatycznych. Pod koniec podróży papieskiego wysłannika pojawiła się kwestia ewentualnego spotkania Pawła VI z Edwardem Ochabem podczas jego wizyty we Włoszech planowanej na kwiecień. Jak pamiętamy, taka propozycja pojawiła się już w połowie 1966 r. Watykańscy dyplomaci przypuszczali, że do spotkania dojdzie, gdyż dwa miesiące wcześniej papież spotkał się z Nikołajem Podgórnym, przewodniczącym prezydium Rady Najwyższej ZSRR⁷⁹. Ochab przyleciał do Włoch 6 kwietnia 1967 r., już podczas urzędowania nowego ambasadora — Wojciecha Chabasińskiego⁸⁰. Na nieszczęście dla prowadzonych negocjacji dzień wcześniej „Osservatore Romano” opublikowało artykuł, w którym w podpisie pod fotografią wrocławskiego kościoła św. Elżbiety nieopatrznie znalazł się dopisek „Niemcy Wschodnie”⁸¹. Błąd ten zamknął możliwość jakiegokolwiek dyskusji o audiencji. Czynione w trakcie wizyty starania nawet z udziałem włoskich polityków nie zmieniły sytuacji⁸². Jak się później okazało, Paweł VI chciał przy okazji wizyty Ochaba ogłosić decyzję o mianowaniu biskupów Wrocławia, Gorzowa, Opola i Olsztyna administratorami apostolskimi⁸³. Nominacje te ogłoszono dopiero 27 maja, co ambasador skwitował komentarzem: „Krok naprzód w dotychczasowej polityce Watykanu wobec naszych granic” oraz: „Decyzja Watykanu miała być ogłoszona według niektórych źródeł, zaraz po ewentualnym spotkaniu tow. Ochaba z papieżem. Potwierdza się więc słuszność ówczesnej decyzji kierownictwa oraz taktyki odczekania na posunięcia Watykanu”⁸⁴.

29 V 1967 r. papież mianował kardynałem arcybiskupa krakowskiego Karola Wojtyłę. Dzień później ambasadora odwiedził Bernabei, który miał stwierdzić, że w opinii Dell’Acqui „Watykan, mianując czterech delegatów [sic!] apostolskich i nowego kardynała, spełnił w zasadzie warunki [...] stawiane [przez PRL]. Mianowanie delegatów apostolskich jest bowiem, mimo pośredniej formy, uznaniem de facto [...] granic. Watykan oczekuje teraz od nas kolejnego kroku” — Bernabei sugerował dalej, zaznaczając, że według niego mogłaby nim być zgoda na papieską pielgrzymkę do Polski⁸⁵.

Miesiąc później ambasador odbył nieoficjalną rozmowę z Casarolim w mieszkaniu Bernabei⁸⁶. Według relacji Chabasińskiego watykański dyplomata był rozczarowany i nieco zaniepokojony brakiem kontynuacji rozmów, tym bardziej że w maju w Rzymie przebywali Zenon Kliszko i Andrzej Werblan. Poza potwierdzeniem ostatnich decyzji papieskich

⁷⁸ A. Casaroli, op. cit., s. 210–217.

⁷⁹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół depech 6/77, w. 194, t. CMXXXV, k. 64, Szyfrogram 1285 nadany z Rzymu 1 II 1967 r. od Willmanna do Ochęduszeko.

⁸⁰ *Stosunki dyplomatyczne...*, s. 366.

⁸¹ A. Casaroli, op. cit., s. 219, 220.

⁸² AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół depech 6/77, w. 194, t. CMXXXV, k. 244, Szyfrogram 4358 nadany z Rzymu 8 IV 1967 r. od Ochaba do Gomułki; ibidem, k. 245, Szyfrogram 4405 nadany z Rzymu 9 IV 1967 r. od Stefańskiego do Rapackiego; ibidem, k. 246, Szyfrogram 4407 nadany z Rzymu 10 IV 1967 r. od Stefańskiego do Rapackiego; k. 247–248, Szyfrogram 4408 nadany z Rzymu 10 IV 1967 r. od Naszkowskiego do Rapackiego.

⁸³ H. Stehle, op. cit., s. 283; o znaczeniu tej decyzji dla organizacji Kościoła w Polsce zob. Z. Zieliński przy współudziale S. Bober, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009, s. 144, 145.

⁸⁴ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół depech 6/77, w. 194, t. CMXXXV, k. 347, 348, Szyfrogram 6795 nadany z Rzymu 27 V 1967 r. od Chabasińskiego do Naszkowskiego.

⁸⁵ Ibidem, k. 352, Szyfrogram 6928 nadany z Rzymu 30 V 1967 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁸⁶ Ibidem, k. 427–429, Szyfrogram 8428 nadany z Rzymu 29 VI 1967 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

odnośnie do ziem zachodnich i kapelusza kardynalskiego Casaroli wspomniał o zmianach w Sekretariacie Stanu, m.in. o własnym awansie (4 VII 1967 r. został mianowany sekretarzem Kongregacji ds. Nadzwyczajnych Kościoła, a 16 lipca otrzymał sakrę biskupią). Po spotkaniu ambasador postulował: „Jeśli to możliwe, to wskazane by było przyspieszenie zajęcia przez nas stanowiska odnośnie rozmów”⁸⁷. Polskie władze przyjęły jednak taktykę niespieszenia się w tej sprawie. W tym czasie ambasador informował o kontaktach między ZSRR a Watykanem, wskazując, że dyplomacja watykańska „ostrożnie dąży do ustalenia stałych form kontaktów z ZSRR i w dalszej konsekwencji do wizyty papieża [w ZSRR]”⁸⁸.

Przez kolejne trzy lata rozmów nie prowadzono. Jednocześnie Stolica Apostolska wykonywała zachęcające lub neutralne gesty mające zademonstrować, że zależy jej na kontynuowaniu dialogu i ułożeniu spraw. Na przykład po protestach studenckich w marcu 1968 r. ambasador Chabasiński informował, że neutralność dziennikarzy watykańskich w tej sprawie wynika z instrukcji wydanych przez Sekretariat ds. spraw Niewierzących, w której podkreślono, że dla Stolicy Apostolskiej ważne są „perspektywy ułożenia stosunków Polska–Watykan”⁸⁹. Natomiast strona polska, zgodnie z wcześniej przyjętą strategią, poprzez opóźnianie rozmów próbowała osłabić pozycję prymasa. Na przykład podczas rozmowy Chabasińskiego z abp. Sergiem Pignedolim, sekretarzem Kongregacji ds. Ewangelizacji Narodów, na pytanie: „Dlaczego nie jest kontynuowany dialog rządu polskiego z Watykanem”, ambasador odpowiadał, „koncentrując się na scharakteryzowaniu postawy Wyszyńskiego”⁹⁰. Pod koniec 1968 r. prymas ponownie informował, że papież wyraził chęć odbicia pielgrzymki do Polski⁹¹. Informacje te pozostały praktycznie bez reakcji władz polskich.

W 1969 r. poza spekulacjami na temat misji watykańskiej w Polsce⁹² oraz wizyty w ambasadzie nowego nuncjusza przy Kwirynale abp. Romola Carboniego⁹³ nic w kwestii zbliżenia polsko–watykańskiego się nie wydarzyło. Nawet gdy ambasador próbował w tej materii wykazać pewną inicjatywę i w listopadzie prosił o rozważenie możliwości rozmowy z Casarolim na temat polskich propozycji dotyczącej bezpieczeństwa europejskiego oraz „innych spraw”, co było ewidentną aluzją do rozmów polsko–watykańskich⁹⁴, władze w Warszawie (dokładnie nowo mianowany wiceminister MSZ, a były ambasador w Rzymie Adam Willmann) nakazywały wstrzymać się od jakichkolwiek inicjatyw [związanych z negocjacjami]⁹⁵.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 194, t. CMXXXVI, k. 218, Szyfrogram 15221 nadany z Rzymu 11 XII 1967 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁸⁹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 209, t. MXVIII, k. 198, Szyfrogram 4598 nadany z Rzymu 18 IV 1968 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁹⁰ Ibidem, k. 262, Szyfrogram 6154 nadany z Rzymu 21 V 1968 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁹¹ Ibidem, w. 208, t. MXVII, k. 90, Szyfrogram 15060 nadany z Rzymu 9 XII 1968 r. od Szablewskiego do Willmanna.

⁹² AMSZ, Depesze przychodzące Rzym 1969, Zespół Depesz 6/77, w. 231, t. MCI, k. 105, Szyfrogram 3269 nadany z Rzymu 26 III 1969 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁹³ Ibidem, t. MCII, k. 27, Szyfrogram 13083 nadany z Rzymu 17 XI 1969 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁹⁴ Ibidem, k. 43, Szyfrogram 13299 nadany z Rzymu 21 XI 1969 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁹⁵ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 231, t. MCIII, k. 320, Szyfrogram 9823 nadany z Rzymu 27 XI 1969 r. do Chabasińskiego od Willmanna.

Kolejny rok zdominowany był przez nowe otwarcie w polityce wschodniej RFN⁹⁶, którym żywo interesowała się Stolica Apostolska⁹⁷. Wyraźnym tego znakiem było spotkanie kanclerza Willy'ego Brandta z papieżem Pawłem VI, o czym polska placówka w Rzymie informowała w kilku depezech⁹⁸. Przełom nastąpił pod koniec 1970 r., gdy parafowano, a następnie podpisano układ o normalizacji stosunków RFN–PRL. 11 XI 1970 r. ambasador Chabasiński informował, że w następstwie układu Niemcy–Polska Watykan rozważa zrobienie jakiegoś gestu (włączenie diecezji gdańskiej do metropolii warszawskiej, mianowanie ordynariusza w Olsztynie i utworzenie diecezji kołobrzeskiej)⁹⁹. Już pod koniec listopada w analizie sytuacji w kurii rzymskiej ambasador pisał: „W tej sytuacji Watykan pragnąłby bezpośrednich kontaktów z oficjalnymi czynnikami PRL [...] Istnieje też osobiste zainteresowanie Pawła [VI] znalezieniem jakiejś drogi do PRL”¹⁰⁰. „Należy zatem rozważyć alternatywnie — pisał dalej ambasador — dyskretne wyjście naprzeciw (na przykład dyskretna rozmowa z Casaroli) [...] albo dalej oczekiwać na inicjatywę Watykanu”¹⁰¹. Okolicznością sprzyjającą okazała się zmiana w kierownictwie PZPR w grudniu 1970 r. W ostatni dzień roku ambasador wprost proponował rozważenie podjęcia negocjacji ze Stolicą Apostolską¹⁰².

W pierwszej połowie stycznia 1971 r. na posiedzeniu najściślejzego kierownictwa nowa ekipa rządząca Polską podjęła decyzję o wznowieniu rozmów z Watykanem. Dość naiwnie zakładano, że uda się je wykorzystać przeciwko hierarchii w Polsce¹⁰³. Już 9 I 1971 r. ambasador zapytywał w odniesieniu do instrukcji przysłanych z Warszawy, a dotyczących gotowości do rozpoczęcia rozmów z Watykanem, czy zakomunikować je abp. Casarolemu czy abp. Pignedolemu¹⁰⁴. Zgodnie z wytycznymi spotkał się z abp. Pignedolim¹⁰⁵. W następstwie tego już 14 stycznia Casaroli poprosił ambasadora o spotkanie¹⁰⁶. Doszło do niego 19 stycznia¹⁰⁷. Według relacji ambasadora Casaroli oświadczył, iż „dojrzały warunki do wszczęcia przez Watykan rozmów bezpośrednich z polskim rządem”, następnie stwierdził, że papież „podjął decyzję, by pełne uznanie i nowy układ diecezji [na Ziemiach Zachodnich — W. K.]

⁹⁶ P. Madajczyk, *Relacje polsko-niemieckie po II wojnie światowej*, w: *Ziemie Zachodnie — historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2011, s. 306.

⁹⁷ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 258, t. MCLXXV, k. 47, Szyfrogram 1445 nadany z Rzymu 6 II 1970 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁹⁸ Ibidem, k. 263, Szyfrogram 7074 nadany z Rzymu 14 VII 1970 r. od Szablewskiego do Staniszewskiego; ibidem, k. 282, Szyfrogram 7415 nadany z Rzymu 27 VII 1970 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

⁹⁹ Ibidem, k. 417, Szyfrogram 10885 nadany z Rzymu 17 XI 1970 r. od Chabasińskiego do Willmanna; por. depezę dotyczącą spotkania Stanisława Stommy z sekretarzem stanu Jeanem Villotem — ibidem, k. 421, Szyfrogram 10966 nadany z Rzymu 19 XI 1970 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

¹⁰⁰ Ibidem, k. 435–436, Szyfrogram 11244 nadany z Rzymu 27 XI 1970 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 251, t. MCLXXVI [w teczce tej znajduje się kilka depeze przychodzących], k. 53, Szyfrogram 6 nadany z Rzymu 31 XII 1970 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

¹⁰³ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 63, 64.

¹⁰⁴ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCXLIX, k. 5, Szyfrogram 232 nadany z Rzymu 9 I 1971 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

¹⁰⁵ Ibidem, k. 13, Szyfrogram 380 nadany z Rzymu 14 I 1971 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

¹⁰⁶ Ibidem, k. 12, Szyfrogram 356 nadany z Rzymu 14 I 1971 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

¹⁰⁷ Ibidem, k. 20–21, Szyfrogram 531 nadany z Rzymu 20 I 1971 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

nastąpił natychmiast po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych układ Polska–NRF” oraz że nadal pragnie odwiedzić Polskę, a dobrą okazję stwarza beatyfikacja Maksymiliana Kolbego. Ponad miesiąc później, 23 lutego, Biuro Polityczne KC PZPR podjęło decyzję o przyjęciu propozycji rozpoczęcia rozmów ze Stolicą Apostolską¹⁰⁸. Ale dopiero 17 marca wiceminister Willmann przekazał tę informację ambasadorowi Chabasińskiemu, jednocześnie nakazując poinformować Casarolego, że rozmowy mogłyby rozpocząć się po 15 kwietnia w Rzymie, a polska delegacja będzie się składać z dwóch–trzech osób i będzie jej przewodniczył dyrektor Urzędu do spraw Wyznań (Aleksander Skarżyński)¹⁰⁹. Na marginesie można dodać, że tak długie opóźnienie polskiej odpowiedzi mogło być związane z oczekiwaniem na efekty wizyty Casarolego w Moskwie¹¹⁰. 24 marca ambasador przekazał polską odpowiedź Casarolemu¹¹¹. 11 kwietnia watykański dyplomata odpowiedział listownie, że proponuje rozpoczęcie rozmów 26 kwietnia lub tuż po tej dacie¹¹². Warszawa wyraziła na to zgodę, a dyrektor Departamentu IV MSZ Stefan Staniszewski poinstruował ambasadora, że rozmowy mogą się rozpocząć 27 kwietnia w nuncjaturze przy Kwirynale. Polską stronę będzie reprezentował on i dyrektor Skarżyński jako przewodniczący oraz że rozmowy prowadzone będą po włosku i polsku przy udziale tłumaczy¹¹³. W kolejnej depeszy uzupełnił, że negocjatorom będzie towarzyszył tłumacz Stanisław Kubat, a do Rzymu przyjadą także eksperci: Aleksander Merker i Ryszard Wójcicki, którzy nie wezmą udziału w rozmowach¹¹⁴. Warunki te zostały zaakceptowane przez Casarolego, któremu miał towarzyszyć prałat Gabriel Montalvo i w roli tłumacza ks. Andrzej Deskur¹¹⁵. Podczas pierwszego, wstępnego spotkania 27 kwietnia abp Casaroli oświadczył, że rozmowy Polska–Watykan mogłyby być prowadzone równoległe z rozmowami rząd–episkopat¹¹⁶. Następnie ustalono, że kolejne rozmowy odbędą się 28 i 30 kwietnia¹¹⁷. Dzień później Casaroli przedstawił stanowisko Watykanu, które można streścić w kilku punktach: 1. Brak było podstaw prawnych do uznania, iż Watykan złamał postanowienia konkordatu z 1925 r.; 2. Kościół w Polsce powinien być instytucją prawa publicznego; 3. Państwo polskie zajmuje wobec Kościoła stanowisko nieprzyjazne, o czym świadczą takie kwestie jak budownictwo sakralne, służba wojskowa alumnów, księgi inwentarzowe; 4. Stolica Apostolska uregułuje granice diecezji na Ziemiach Zachodnich po ratyfikacji układu z Niemcami; 5. W sprawie mianowania biskupów nie ma możliwości uzgadniania kandydatur; 6. Ambasada RP przy Watykanie istnieje, ale nie ma

¹⁰⁸ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 65.

¹⁰⁹ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCL, k. 81, Szyfrogram 1921 nadany do Rzymu 17 III 1971 r. do Chabasińskiego od Willmanna.

¹¹⁰ H. Stehle, op. cit., s. 297; por. AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCXLIX, k. 77, Szyfrogram 2128 nadany z Rzymu 10 III 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹¹¹ Ibidem, k. 93, Szyfrogram 2594 nadany z Rzymu 24 III 1971 r. od Chabasińskiego do Willmanna.

¹¹² Ibidem, k. 115, Szyfrogram 3241 nadany z Rzymu 11 IV 1971 od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹¹³ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCL, k. 89, Szyfrogram 2664 nadany do Rzymu 14 IV 1971 r. do Chabasińskiego od Staniszewskiego.

¹¹⁴ Ibidem, k. 97, Szyfrogram 2927 nadany do Rzymu 22 IV 1971 r. do Chabasińskiego od Staniszewskiego.

¹¹⁵ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCXLIX, k. 120, Szyfrogram 3461 nadany z Rzymu 17 IV 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹¹⁶ Ibidem, k. 137, Szyfrogram 3761 nadany z Rzymu 27 IV 1971 r. od Skarżyńskiego i Staniszewskiego do Kani.

¹¹⁷ Ibidem.

znaczenia¹¹⁸. W ostatnim dniu obrad inicjatywa także była po stronie watykańskiej, choć nie nastąpił żaden przełom¹¹⁹. Ustalono następującą treść komunikatu: „Od 27 do 30 IV 1971 r. odbyła się w Rzymie między przedstawicielami rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Stolicą Apostolską wymiana poglądów na tematy interesujące obie strony. [...] Obydwie delegacje ustaliły podjęcie kolejnych rozmów w terminie do uzgodnienia”¹²⁰. W następnych miesiącach żadna ze stron nie podjęła działań związanych z kontynuacją negocjacji, a okazją do ewentualnych kontaktów była kwestia przygotowywania Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie¹²¹. W lipcu wiceminister Willmann nakazał ambasadorowi wysnawdować, czy Watykan nie ma propozycji dotyczących kontynuacji rozmów, jednocześnie zastrzegając, aby uczynić to w taki sposób, by strona watykańska nie odniosła wrażenia, że polskiej stronie zależy na „przyspieszeniu drugiej serii rozmów”¹²². W odpowiedzi miesiąc później ambasador informował: „Z przeprowadzonego rozeznania wynika, że C[asaroli] rozumie, iż inicjatywa następnego spotkania leży po stronie przyjmującej”, czyli polskiej¹²³. 6 października wiceminister Willmann depeszował do ambasadora z poleceniem nawiązania „bezwłocznego kontaktu z Casarolim” i zaproponowania rozpoczęcia drugiej tury rozmów między 18 a 23 października¹²⁴. Następnego dnia kwestią kolejnego spotkania z przedstawicielami Stolicy Apostolskiej zajęli się Zespół KC do spraw Wyznaniowych. Jak wynika z zachowanych materiałów, przedstawiciele władz byli zgodni, że rozmowy należy kontynuować, ale poza efektem propagandowym nie mieli jasno określonego ich celu, a na pewno nie było nim porozumienie z Watykanem¹²⁵. Na początku października władze w Warszawie postanowiły wysłać oficjalną delegację z dyrektorem Skarzyńskim i ambasadorem Chabasińskim na czele na uroczystość beatyfikacji o. Maksymiliana Kolbego¹²⁶. Zostało to pozytywnie ocenione przez stronę watykańską¹²⁷. W połowie października Casaroli ustosunkował się do propozycji rozpoczęcia drugiej tury rozmów w październiku, proponując jednak połowę listopada. Jak ambasador słusznie zauważył, było to związane głównie z nieobecnością

¹¹⁸ Ibidem, k. 140–143, Szyfrogram 3804 nadany z Rzymu 28 IV 1971 r. od Skarzyńskiego i Staniszewskiego do Kani.

¹¹⁹ Ibidem, k. 146–148, Szyfrogram 3881 nadany z Rzymu 30 IV 1971 r. od Skarzyńskiego i Staniszewskiego do Kani.

¹²⁰ Ibidem; przebieg negocjacji por. A. Casaroli, op. cit., s. 222–225.

¹²¹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCXLIX, k. 187–188, Szyfrogram 5337 nadany z Rzymu 9 VI 1971 r. od Chabasińskiego do Czyrka.

¹²² AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCL, k. 81, Szyfrogram 5076 nadany do Rzymu 17 VII 1971 r. do Chabasińskiego od Willmanna.

¹²³ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCXLIX, k. 120, Szyfrogram 7669 nadany z Rzymu 19 VIII 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹²⁴ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCL, k. 227, Szyfrogram 7154 nadany do Rzymu 6 X 1971 r. do Chabasińskiego od Willmanna.

¹²⁵ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 66, 67.

¹²⁶ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCL, k. 212, Szyfrogram 6731 nadany do Rzymu 21 IX 1971 r. do Chabasińskiego od Staniszewskiego; ibidem, k. 226, Szyfrogram 7136 nadany do Rzymu 5 X 1971 r. do Chabasińskiego od Willmanna. Polska placówka zorganizowała z tej okazji uroczysty obiad, zob. AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCXLIX, k. 367, Szyfrogram 9984 nadany z Rzymu 19 X 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹²⁷ Ibidem, k. 334, Szyfrogram 9399 nadany z Rzymu 4 X 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

w Warszawie w październiku prymasa Wyszyńskiego¹²⁸. Ostatecznie ustalono, że rozmowy rozpoczną się 10 listopada w Warszawie¹²⁹. Tuż przed wylotem do Warszawy Casaroli spotkał się z ambasadorem w celu krótkiego omówienia głównych założeń rozmów¹³⁰. Ponad miesiąc później dyrektor Staniszewski poinformował ambasadora o efektach drugiej tury rozmów¹³¹. W kluczowej dla strony polskiej kwestii wpływu władz na obsadzanie stanowisk biskupich Casaroli pozostał niewzruszony. Za sukces władze uznały deklarację o akceptacji ustroju w Polsce. Ustalono, że „w sprawach nagłych można obustronnie utrzymać kontakt przez Ambasadę PRL w Rzymie”, a termin trzeciej tury rozmów ma zaproponować strona watykańska¹³².

Na początku 1972 r. pojawiły się sugestie Stolicy Apostolskiej, aby odroczyć trzecią turę rozmów do czasu ratyfikowania traktatu Polska–RFN i uregulowania sytuacji polskiego Kościoła na Ziemiach Zachodnich¹³³. Było to tym bardziej wskazane, że w RFN rozpoczęła się debata na ten temat, wobec której Watykan zalecał zachowanie neutralności¹³⁴. Co prawda jak wskazują uzyskane przez polską placówkę informacje, dyplomacja papieska podejmowała działania szczególnie w celu wywarcia nacisku na polityków niemieckiej partii chadeckiej (CDU), aby układ został ratyfikowany¹³⁵. Drobną komplikację w kontaktach stwarzała wymiana ambasadorów: Wojciecha Chabasińskiego, odwołanego 11 stycznia, zastąpił w marcu Kazimierz Sidor. Po ratyfikacji w maju układu Polski z Niemcami Watykan rozpoczął przygotowania do uregulowania sytuacji Kościoła na Ziemiach Zachodnich. Już 20 czerwca biskup Bronisław Dąbrowski przedstawił ambasadorowi Sidorowi obszernie *pro memoria*, w którym stwierdzał: „Imieniem episkopatu Polski pragnę poinformować za pośrednictwem Ambasady PRL w Rzymie Rząd PRL o gotowości Stolicy Apostolskiej uregulowania kanonicznego organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski” oraz wyjaśniał watykańskie warunki regulacji¹³⁶. Trzy dni później odpowiedzi władz polskich ciągle nie było, a czas naglił, w związku z czym ambasador wręcz dramatycznie depešował: „Proszę, jeśli inaczej nie można, o telefoniczne krótkie tak do jutra rana”¹³⁷. Następnego dnia

¹²⁸ Ibidem, k. 342, Szyfrogram 9564 nadany z Rzymu 8 X 1971 r. od Chabasińskiego do Willmanna; ibidem, k. 347–348, Szyfrogram 9628 nadany z Rzymu 9 X 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego, ibidem, k. 353, Szyfrogram 9758 nadany z Rzymu 14 X 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹²⁹ Ibidem, k. 360, Szyfrogram 9857 nadany z Rzymu 16 X 1971 r. od Chabasińskiego do Trepczyńskiego; por. AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCL, k. 235, Szyfrogram 7432 nadany do Rzymu 15 X 1971 r. do Chabasińskiego od Trepczyńskiego.

¹³⁰ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCXLIX, k. 391, Szyfrogram 10787 nadany z Rzymu 8 XI 1971 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹³¹ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 279, t. MCCL, k. 293, Szyfrogram 9112 nadany do Rzymu 16 XII 1971 r. do Chabasińskiego od Staniszewskiego

¹³² Ibidem, por. A. Casaroli, op. cit., s. 225–226; A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 67, 68.

¹³³ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDXI, k. 13–15, Szyfrogram 390 nadany z Rzymu 11 I 1972 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹³⁴ Ibidem, k. 23–24, Szyfrogram 541 nadany z Rzymu 14 I 1972 r. od Chabasińskiego do Staniszewskiego.

¹³⁵ Ibidem, k. 91, Szyfrogram 3110 nadany z Rzymu 21 III 1972 r. od Sidora do Staniszewskiego; ibidem, k. 109, Szyfrogram 3698 nadany z Rzymu 5 IV 1972 r. od Sidora do Staniszewskiego; szczególnie — ibidem, k. 161–162, Szyfrogram 5948 nadany z Rzymu 30 V 1972 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹³⁶ Ibidem, k. 190–193, Szyfrogram 6775 nadany z Rzymu 20 VI 1972 r. od Sidora do Jaroszewicza, Tejchmy, Olszowskiego, Skarżyńskiego.

¹³⁷ Ibidem, k. 198, Szyfrogram 6917 nadany z Rzymu 23 VI 1972 r. od Sidora do Czyrka.

Józef Czyrek, podsekretarz stanu w MSZ, dopytywał ambasadora o formułę, jaka zostanie użyta w dokumencie regulującym¹³⁸. W odpowiedzi ambasador informował, że w podobnych przypadkach Watykan używa języka kanonicznego, a według Casarolego „cały świat zrozumie jednoznacznie komunikat jako przywrócenie zwierzchności kanonicznej na terytoriach Polski Kościołowi polskiemu”¹³⁹. Dwa dni później ambasador uzupełniał wyjaśnienia dotyczące formuły komunikatu, dodając, że polska zwłoka w odpowiedzi jest na rękę CDU, które czyni zabiegi w Watykanie w celu odroczenia regulacji Kościoła na Ziemiach Zachodnich¹⁴⁰. Późnym wieczorem 26 czerwca minister Czyrek depešował do ambasadora, aby ten przekazał biskupowi Dąbrowskiemu oświadczenie w imieniu rządu PRL podpisane przez dyrektora Skarżyńskiego, w którym rząd informował, że przyjmuje do wiadomości deklarację Watykanu o gotowości uregulowania statusu Kościoła na Ziemiach Zachodnich i jednocześnie nie wyraża zgody na utworzenie i obsadę personalną diecezji koszalińskiej i szczecińskiej¹⁴¹. Stolica Apostolska nie uwzględniła tych zastrzeżeń i 28 VI 1972 r. w czasie, gdy ambasador Sidor spotkał się z abp. Casarolim, została ogłoszona konstytucja papieska *Episcoporum Poloniae coetus*, regulująca polską administrację kościelną na terenach zachodnich¹⁴². Podczas rozmowy watykański dyplomata wyprzedzająco wyraził przekonanie, że „obecne nieporozumienia nie przeszkodzą w kontynuowaniu rozmów z rządem polskim w problemie pełnej regulacji stosunków Polska–Watykan”¹⁴³. Dokładnie miesiąc później Casaroli powrócił do kwestii wznowienia negocjacji z władzami polskimi. Wstępnie proponował, aby kolejna tura rozmów odbyła się w Rzymie w listopadzie¹⁴⁴. W sierpniu dwukrotnie prosił o przyspieszenie — najpierw proponował przyjazd polskiej delegacji do Rzymu już w październiku¹⁴⁵, a później prosił o przesunięcie rozmów na wrzesień¹⁴⁶. Polskie władze uznały kontynuowanie rozmów za celowe, gdyż dostrzegły ich wpływ na wewnętrzne relacje państwo–Kościół¹⁴⁷. Jednocześnie nie spieszyły się z wyznaczeniem konkretnego terminu. Dopiero 9 września wiceminister Józef Czyrek depešował, że przyspieszenie rozmów jest absolutnie niemożliwe ze względu na „opóźniony sezon urlopowy”, w związku z czym nakazał poinformować dyplomację watykańską, że w połowie października zostanie przedstawiona propozycja terminu spotkania¹⁴⁸. Ambasador instrukcje wykonał, na co abp

¹³⁸ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDX, k. 102, Szyfrogram 4866 nadany do Rzymu 24 VI 1972 r. do Sidora od Czyrka.

¹³⁹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDXI, k. 200–201, Szyfrogram 6946 nadany z Rzymu 24 VI 1972 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁴⁰ Ibidem, k. 204, Szyfrogram 6977 nadany z Rzymu 26 VI 1972 r. od Sidora do Olszowskiego, Czyrka; ibidem, k. 205–206, Szyfrogram 6985 nadany z Rzymu 26 VI 1972 r. od Sidora do Olszowskiego; ibidem, k. 207, Szyfrogram 6993 nadany z Rzymu 26 VI 1972 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁴¹ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDX, k. 105, Szyfrogram 4011 nadany do Rzymu 26 VI 1972 r. do Sidora od Czyrka.

¹⁴² AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDXI, k. 211–212, Szyfrogram 7086 nadany z Rzymu 28 VI 1972 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem, k. 265, Szyfrogram 8236 nadany z Rzymu 28 VII 1972 r. od Sidora do Kalinowskiego.

¹⁴⁵ Ibidem, k. 275–276, Szyfrogram 8781 nadany z Rzymu 12 VIII 1972 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁴⁶ Ibidem, k. 280, Szyfrogram 9279 nadany z Rzymu 25 VIII 1972 r. od Sidora do Staniszewskiego.

¹⁴⁷ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 69.

¹⁴⁸ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDX, k. 156, Szyfrogram 6845 nadany do Rzymu 9 IX 1972 r. do Sidora od Czyrka.

Casaroli prosił o przyjęcie terminu październikowego¹⁴⁹. 19 X 1972 r. Stolica Apostolska uznała misję ambasadora Kazimierza Papéego za zakończoną, spełniono w ten sposób kolejny długoletni postulat władz polskich¹⁵⁰. Wiadomość tę potwierdzili pracownicy ambasady w Rzymie i uznali, że „fakt [likwidacji placówki Papéego] strona watykańska wykorzysta w zbliżających się rozmowach”¹⁵¹. Mimo i tego gestu strona polska zachowała milczenie. Dopiero po wyraźnym zaniepokojeniu wyrażonym przez abp. Casarolego brakiem ustalenia terminu rozmów¹⁵² władze w Warszawie wysłały instrukcję, zgodnie z którą ambasador miał oświadczyć Casarolem, że „zaistniały okoliczności uzasadniają odłożenie rozmów na okres późniejszy”¹⁵³. Jak wykazał Antoni Dudek, była to jedynie strategia przyjęta przez władze, a jako pretekst przedstawiano brak zmiany w postawie episkopatu, czego dowodem był wydany wówczas list z okazji dwustulecia I rozbioru Polski¹⁵⁴. Jak informował ambasador Sidor, Casaroli nie był zaskoczony takim obrotem sprawy i słusznie uznał, iż przedstawione argumenty to jedynie pretekst, a nie przyczyna zawieszenia rozmów¹⁵⁵.

Nie zważając na okoliczności, watykański dyplomata próbował podtrzymać dialog i wykorzystał do tego celu zainteresowanie strony polskiej kwestią Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, deklarując poparcie Watykanu, o czym ambasador informował centralę w Warszawie¹⁵⁶. Kolejną okazją do kontaktu z ambasadorem była nominacja kardynalska dla Bolesława Kominka w 1973 r. Przy zakomunikowaniu jej polskiemu dyplomacie Casaroli wprost stwierdził, że „Stolica Apostolska gotowa jest do wznowienia rozmów”, jednocześnie pytał, „jakie są propozycje w tym przedmiocie”¹⁵⁷. W lutym dyplomacja watykańska uzyskała informację na temat planowanej wizyty ministra spraw zagranicznych Stefana Olszowskiego w Rzymie. W związku z tym monsignior Montalvo spotkał się ze Stanisławem Kubattem, I sekretarzem ambasady w Rzymie, i pytał go, czy przy tej okazji minister złoży prywatną wizytę papieżowi¹⁵⁸. Pracownicy Sekretariatu Stanu mieli w pamięci nieudaną próbę zorganizowania spotkania papieża z Edwardem Ochabem¹⁵⁹. W marcu wiceminister Józef Czyrek poinformował ambasadora, że władze przewidują wizytę ministra Olszowskiego u papieża, chociaż decyzja nie została jeszcze podjęta. Jednocześnie nakazywał ambasadorowi przeciąganie udzielenia odpowiedzi¹⁶⁰. W maju Casaroli spotkał się z ambasado-

¹⁴⁹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDXI, k. 306–304, Szyfrogram 10334 nadany z Rzymu 23 IX 1972 r. od [Sidora] do Czyrka.

¹⁵⁰ J. Żaryn, *Stolica Apostolska...*, s. 53; AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDX, k. 179, Szyfrogram 8007 nadany do Rzymu 19 X 1972 r. do Sidora od Rozalicza.

¹⁵¹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDXI, k. 347, Szyfrogram 11609 nadany z Rzymu 24 X 1972 r. od Połecia do Czyrka.

¹⁵² Ibidem, k. 349, Szyfrogram 11736 nadany z Rzymu 26 X 1972 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁵³ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDX, k. 192–193, Szyfrogram 8418 nadany do Rzymu 2 XI 1972 r. do Sidora od Olszewskiego.

¹⁵⁴ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 70.

¹⁵⁵ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 6/77, w. 318, t. MCDXI, k. 357–359, Szyfrogram 12124 nadany z Rzymu 6 XI 1972 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁵⁶ Ibidem, k. 390–391, Szyfrogram 13348 nadany z Rzymu 6 XII 1972 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁵⁷ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, wiązka 15, teczka 110, k. 33, Szyfrogram 1326 nadany z Rzymu 2 II 1973 r. od Sidora do Olszewskiego.

¹⁵⁸ Ibidem, k. 57, Szyfrogram 2401 nadany z Rzymu 22 II 1973 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, wiązka 15, teczka 111, k. 44, Szyfrogram 2402 nadany do Rzymu 13 III 1973 r. do Sidora od Czyrka.

rem Sidorem na długiej rozmowie, której motywem przewodnim była kwestia KBWE¹⁶¹. Mimochodem poruszył kwestię wizyty ministra spraw zagranicznych PRL w Rzymie, na co ambasador odpowiedział, że „mniema, iż minister zechce złożyć wizytę i papieżowi”¹⁶². Podczas kolejnej rozmowy, poprzedzającej konferencję w Helsinkach, Casaroli potwierdził, że otrzymał od Adama Willmanna, który pełnił od roku funkcję ambasadora w Finlandii (za pośrednictwem nuncjusza w Finlandii) zaproszenie na spotkanie z ministrem Olszowskim¹⁶³. Jak wiadomo, doszło do niego 5 VIII 1973 r.¹⁶⁴ Wydawało się, że nastąpił przełom, którego wynikiem miała być wizyta Olszowskiego u papieża¹⁶⁵. Faktycznie jednak władze wciąż prowadziły grę, której celem nie było porozumienie, lecz osłabienie hierarchii z prymasem Wyszyńskim na czele¹⁶⁶. W kolejnych miesiącach Stolica Apostolska, przygotowując grunt pod wizytę ministra Olszowskiego w Watykanie, deklarowała pomoc w łagodzeniu napięć wewnętrznych państwo–Kościół w Polsce¹⁶⁷. Pod koniec września ambasador depeszował, że Casaroli jako termin audiencji proponował 12 listopada i sugerował, aby minister spotkał się także z sekretarzem stanu kardynałem Jeanem Villottem¹⁶⁸. Następnie bezpośrednio przed wizytą podawał jej szczegóły protokolarne¹⁶⁹. W audiencji ze strony polskiej wzięli udział minister Olszowski, ambasador Sidor i tłumacz. Protokół dopuszczał udział dziennikarzy i fotografów, nie przewidywał natomiast ekipy telewizyjnej, na której zależało stronie polskiej¹⁷⁰. Głównym efektem wizyty Olszowskiego w Watykanie było zaproszenie na początku przyszłego roku Casarolego do Warszawy. Strona watykańska uznała, iż jest to „równoznaczne z rozpoczęciem kolejnej tury rozmów”¹⁷¹. Założenia ówczesnej polskiej polityki wobec Stolicy Apostolskiej wynikały z szerszych koncepcji polityki zagranicznej bloku wschodniego, które można eufemistycznie określić za źródłami „polityką na rzecz pokoju”¹⁷². Doskonale scharakteryzował je radziecki ambasador w Rzymie Nikita Ryżow w rozmowie z polskim ambasadorem Kazimierzem Sidorem: „[...] Kontakty z Watykanem należy nie tylko podtrzymać, ale nadać im większą intensywność. Watykan jest szczerze zainteresowany

¹⁶¹ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym rok 1973, Zespół Depesz 59/78, wiązka 15, teczka 110, k. 126(+3), Szyfrogram 6682 nadany z Rzymu 12 V 1973 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem, k. 170 (+1), Szyfrogram 9168 nadany z Rzymu 29 VI 1973 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁶⁴ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 70.

¹⁶⁵ A. Casaroli, op. cit., 227.

¹⁶⁶ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 71, 72.

¹⁶⁷ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesze 59/78, wiązka 15, teczka 110, k. 208, Szyfrogram 11464 nadany z Rzymu 22 VIII 1973 r. od Połecia do Sokolaka; ibidem, k. 231 (+2), Szyfrogram 12793 nadany z Rzymu 20 IX 1973 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁶⁸ Ibidem, k. 236, Szyfrogram 13114 nadany z Rzymu 26 IX 1973 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁶⁹ Ibidem, k. 260, Szyfrogram 14275 nadany z Rzymu 18 X 1973 r. od Sidora do Olszowskiego; ibidem, k. 277, Szyfrogram 15075 nadany 5 XI 1973 r. od Sidora do Rozalicza, Wykrętowicza.

¹⁷⁰ Ibidem, k. 279, Szyfrogram 15160 nadany z Rzymu 6 XI 1973 r. od Sidora do Wykrętowicza.

¹⁷¹ Na temat spraw poruszanych podczas wizyty Olszowskiego w Stolicy Apostolskiej zob. ibidem, k. 293, Szyfrogram 16060 nadany z Rzymu 23 XI 1973 r. od Sidora do Czyrka; ibidem, k. 298, Szyfrogram 16296 nadany z Rzymu 28 XI 1973 r. od Sidora do Czyrka; ibidem, k. 301 (+1), Szyfrogram 16361 nadany z Rzymu 29 XI 1973 r. od Sidora do Olszowskiego; ibidem, k. 315, Szyfrogram 16893 nadany z Rzymu 10 XII 1973 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁷² P. Grudziński, *KBWE/OBWE wobec problemów pokoju i bezpieczeństwa regionalnego*, Warszawa 2002, s. 36, 99–101.

w umacnianiu odprężenia i pokoju i będzie poważnie oddziaływał w tym kierunku nie tylko na rząd włoski, ale i na inne rządy europejskie i pozaeuropejskie¹⁷³.

W styczniu 1974 r. ustalono podstawowe szczegóły rewizyty Casarolego w Warszawie. Przyjazd wyznaczono na 4 lutego, w skład delegacji watykańskiej zapowiedziani zostali Casaroli, Poggi, Deskur i Montalvo. Wizyta miała mieć charakter w pełni oficjalny, z zastosowaniem protokołu przewidzianego dla wizyt międzypaństwowych¹⁷⁴. Poza spotkaniem z ministrem spraw zagranicznych zaplanowano wizytę u przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego i premiera Piotra Jaroszewicza oraz złożenie kwiatów przed Grobem Nieznanego Żołnierza¹⁷⁵. Pewnym problemem protokolarnym było miejsce pobytu watykańskiej delegacji. Zazwyczaj podczas takich wizyt przedstawiciel Stolicy Apostolskiej zatrzymywał się w nuncjaturze. W Warszawie nie było nuncjatury, choć istniała jej siedziba. Władze upierały się jednak przy rezydencji rządowej¹⁷⁶. Ostatecznie ustalono, że na czas wizyty oficjalnej, to jest do popołudnia 6 lutego, delegacja zatrzyma się w rezydencji rządowej, a na resztę wizyty przeniesie się w inne miejsce¹⁷⁷. Drugą kontrowersyjną kwestią było całkowite pominięcie w protokole prymasa Wyszyńskiego. Stawiało to także w kłopotliwej sytuacji abp. Casarolego. Prymas rozwiązał tę sytuację, przenosząc się na czas wizyty oficjalnej do Gniezna, co przez część opinii publicznej zostało uznane za dezaprobatę wobec negocjacji. W związku z tym po powrocie do Warszawy prymas nie tylko koncelebrował z watykańskim wysłannikiem mszę 7 lutego w katedrze, ale dzień później, łamiąc protokół, „on kardynał w stosunku do arcybiskupa” osobiście towarzyszył Casarolemu na lotnisko, aby w ten sposób zmanifestować swoje przywiązanie do Stolicy Apostolskiej¹⁷⁸. Głównym efektem spotkania z władzami PRL była propozycja wyłonienia osób lub zespołów roboczych do spraw wzajemnych kontaktów¹⁷⁹. Jednocześnie ustalono prowadzenie negocjacji na dwóch płaszczyznach: władze w Polsce—episkopat w celu uregulowania szczegółowych kwestii wewnętrznych Kościoła oraz PRL—Watykan w celu bilateralnej normalizacji stosunków¹⁸⁰. Można przypuszczać, że wynikało to z obaw polskiej hierarchii, w tym prymasa, by normalizacja nie została wykorzystana przeciwko Kościołowi w relacjach wewnątrzpolskich¹⁸¹.

¹⁷³ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, wiązka 15, teczka 110, k. 284, Szyfrogram 15543 nadany z Rzymu 14 XI 1973 r. od Sidora do Olszowskiego; por. z informacjami dotyczącymi wizyty w Watykanie Andrieja Gromyki w lutym 1974 r. — AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 57, Szyfrogram 2589 nadany z Rzymu 22 II 1974 r. od Sidora do Olszowskiego, ibidem, k. 62, Szyfrogram 2813 nadany z Rzymu 27 II 1974 r. od Połecia do Sokolaka.

¹⁷⁴ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 5, Szyfrogram 389 nadany z Rzymu 10 I 1974 r. od Sidora do Sokolaka; ibidem, k. 16, Szyfrogram 843 nadany z Rzymu 19 I 1974 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Ibidem, k. 32, Szyfrogram 1433 nadany z Rzymu 31 I 1974 r. od Sidora do Olszowskiego; AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLXI, Szyfrogram 1062 nadany do Rzymu 1 II 1974 r. do Połecia od Olszowskiego.

¹⁷⁷ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym rok 1974, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 36, Szyfrogram 1574 nadany z Rzymu 2 II 1974 r. od Połecia do Olszowskiego.

¹⁷⁸ A. Casaroli, op. cit., s. 228, 229.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 227—230; A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 71.

¹⁸⁰ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 53 (+1), Szyfrogram 2448 nadany z Rzymu 19 II 1974 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁸¹ A. Dudek, *Problem normalizacji...*, s. 72.

Pod koniec maja, podczas spotkania z ambasadorem Sidorem, Casaroli wyraził zgodę na powołanie „misji (zespołu, grupy) dyplomatycznej przy ambasadzie do kontaktów roboczych ze Stolicą Apostolską”¹⁸². Natomiast, jak wyraził się ambasador, „nie należało na wzajemność, prosił tylko, by w razie potrzeby od czasu do czasu Stolica Apostolska mogła wysłać do Warszawy kilkudniową misję dla przeprowadzenia rozmów roboczych”, zaznaczył przy tym, by w skład takiej misji mógł być włączony przedstawiciel episkopatu¹⁸³. W odpowiedzi prawie miesiąc później minister Olszowski nakazywał ambasadorowi zawiadomić Casarolego, że Polska jest gotowa do przeprowadzenia rozmów. Rząd będzie reprezentował wiceminister Józef Czyrek, który zostanie upoważniony do zawarcia wiążących ustaleń i będzie mu towarzyszył wicedyrektor Urzędu do Spraw Wyznań Aleksander Merker oraz trzech doradców, w tym ambasador¹⁸⁴. Jako termin przeprowadzenia rozmów strona polska zaproponowała 26–29 czerwca. Z treści tej depezy został wykreślony istotny fragment: „W każdym przypadku nie możemy przyjąć sugestii Casarolego o włączeniu do Zespołu Watykańskiego Przedstawiciela Episkopatu”. Zdaje się on potwierdzać obawy prymasa Wyszyńskiego dotyczące faktycznego celu normalizacji. Arcybiskup ze względu na chorobę zaproponował przesunięcie terminu na 4 lipca¹⁸⁵. Rozmowy miały się odbyć w nuncjaturze przy Kwirynale¹⁸⁶. W ich trakcie stroną watykańską obok Casarolego reprezentowali monsinior Montalvo oraz monsinior Diaz i w roli tłumacza ks. Juliusz Paetz, natomiast stroną polską, obok Czyrka, Merkera i Sidora, radca ministra Andrzej Jedynek i doradca prawny Kubata. Polscy negocjatorzy, jak można się było spodziewać, przywieźli propozycje zapisów porozumienia. Już na wstępie rozmów okazało się, że sprawa powołania zespołów roboczych jest w zasadzie zaakceptowana, szefem zespołu watykańskiego będzie abp Poggi, a główną kwestią sporną jest sprawa konsultacji przy obsadzaniu biskupstw i włączenie do zespołu watykańskiego przedstawiciela episkopatu¹⁸⁷. Stronie watykańskiej zależało, aby wraz z normalizacją stosunków wypracowano odpowiedni model wewnętrznych relacji państwo–Kościół. Natomiast strona polska zakładała, że relacje ze Stolicą Apostolską uda się wykorzystać do omijania konsultacji z polską hierarchią w sprawach kościelnych¹⁸⁸. Podczas głównego dnia obrad przyjęto kompromisową formułę dotyczącą kontrowersyjnego zapisu o konsultacjach: „Konsultacje odnośnie problemów kościelnych, będących w wyłącznej i powszechnie uznanej kompetencji stolicy apostolskiej [sic!], sprzyjające procesowi normalizacji stosunków między państwem a kościołem [sic!]”¹⁸⁹. Jednocześnie, według relacji wiceministra, w drodze *gentlemen’s agreement* strona polska oświadczyła, iż wyraża zgodę, by przedstawiciel Watykanu mógł przebywać w swej misji w Warszawie bez ograniczeń czasowych, w zamian strona watykańska mia-

¹⁸² AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 128 (+2), Szyfrogram 2212/II nadany z Rzymu 24 V 1974 r. od Sidora do Olszowskiego, Kani.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ AMSZ, Depesze wychodzące do Rzymu, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLXI, k. 100, Szyfrogram 5464, nadany do Rzymu 20 VI 1974 r. do Sidora od Olszowskiego.

¹⁸⁵ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 158, Szyfrogram 3714/II nadany z Rzymu 24 VI 1974 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁸⁶ Ibidem, k. 161, Szyfrogram 3834/II nadany z Rzymu 26 VI 1974 r. od Sidora do Czyrka.

¹⁸⁷ Ibidem, k. 167 (+1), Szyfrogram 198/III nadany z Rzymu 4 VII 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani; ibidem, k. 169, Szyfrogram 214/III nadany 4 VII 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani.

¹⁸⁸ Ibidem, k. 168 (+3), Szyfrogram 212/III nadany z Rzymu 4 VII 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani.

¹⁸⁹ Ibidem, k. 170, Szyfrogram 248/III nadany z Rzymu 5 VII 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani.

ła oświadczyć, iż przedmiotem konsultacji będą nominacje biskupie¹⁹⁰. W tym miejscu warto podkreślić, że to „tajne uzgodnienie” nie znajduje potwierdzenia w *Pamiętnikach* Casarolego oraz w późniejszej praktyce, choć mogła ona wynikać z różnej jego interpretacji¹⁹¹. 6 VII 1974 r. podpisano protokół w sprawie nawiązania kontaktów roboczych między rządem PRL a Stolicą Apostolską¹⁹².

Wypełniając postanowienia lipcowego protokołu, 11 września polskie władze nakazały poinformować Watykan, że „strona polska powołuje przy Ambasadzie z dniem 20 września br. zespół ds. Stałych Kontaktów Roboczych. Szefem zespołu został mianowany Kazimierz Szablewski w randze radcy–ministra pełnomocnego”¹⁹³. Następnie ustalono, że szefowie zespołów będą notyfikowani przy MSZ PRL i Sekretariacie Stanu¹⁹⁴. Pewnym zgrzytem w dopełnieniu protokołu było jednostronne opublikowanie 24 września przez stronę polską informacji o mianowaniu Szablewskiego¹⁹⁵. Informację o mianowaniu Pogiego strona watykańska opublikowała dopiero 8 listopada¹⁹⁶. Ponieważ polski zespół miał na stałe rezydować w Rzymie, należało uzgodnić z rządem włoskim rozszerzenie *numerus clausus*. Jednocześnie ustalono, że członkowie zespołu będą mieć prawa korpusu dyplomatycznego, choć ze względów formalnych nie będą wymienieni na listach dyplomatów — ani włoskiej, ani watykańskiej¹⁹⁷. Na początku listopada, powołując się na protokół z lipca, do Rzymu przyjechał wiceminister Czyrek w celu skonsultowania spraw wewnętrznych, w tym głównie kwestii nominacji biskupiej na metropolię wrocławską, oraz omówienia sytuacji międzynarodowej¹⁹⁸. Zgodnie z umową Szablewski miał złożyć listy uwierzytelniające 28 listopada, jednak ze względu na chorobę sekretarza stanu spotkanie przełożono¹⁹⁹. Ostatecznie Szablewski

¹⁹⁰ Ibidem, k. 173 (+1), Szyfrogram 287/III nadany z Rzymu 5 VIII 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani.

¹⁹¹ Gdy na jesieni trwały konsultacje dotyczące obsadzenia biskupstwa wrocławskiego, to choć prowadzono rozmowy PRL–Watykan, Casaroli wyłożył następującą interpretację protokołu lipcowego: „[protokół] ten nie przewiduje uzgodnień w sprawie nominacji ordynariuszy, gdyż to załatwia dekret z 1956 r., a więc Wyszyński jest właściwy dla przedstawienia propozycji”. Ibidem, k. 247, Szyfrogram 726/IV nadany z Rzymu 16 X 1974 r. od Kubata do Olszowskiego.

¹⁹² Ibidem, k. 175 (+1), Szyfrogram 319/III nadany z Rzymu 6 VII 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani.

¹⁹³ AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLXI, k. 175–176, Szyfrogram 7992 nadany do Rzymu 11 IX 1974 r. do Sidora od Olszowskiego.

¹⁹⁴ Ibidem, k. 225 (+1), Szyfrogram 3690/III nadany z Rzymu 20 IX 1974 r. od Sidora do Olszowskiego, Kani; AMSZ, Depesze wychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLXI, k. 175–176, Szyfrogram 8195 nadany do Rzymu 18 IX 1974 r. do Sidora od Olszowskiego.

¹⁹⁵ Ibidem, k. 187, Szyfrogram 8427 nadany do Rzymu 24 IX 1974 r. do Sidora od Olszowskiego; AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 230, Szyfrogram 4037/III nadany z Rzymu 26 IX 1974 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁹⁶ AMSZ, Depesze przychodzące Rzym, Zespół Depesz 59/78, w. 38, t. CCLX, k. 261, Szyfrogram 1662/IV nadany z Rzymu 7 IX 1974 r. od Sidora do Olszowskiego.

¹⁹⁷ Ibidem, k. 247, Szyfrogram 726/IV nadany z Rzymu 16 X 1974 r. od Kubata do Olszowskiego.

¹⁹⁸ Ibidem, k. 257 (+3) Szyfrogram 1550/IV nadany z Rzymu [5XI 1974 r.] od Czyrka do Olszowskiego, Kani; ibidem, k. 258 (+1), Szyfrogram 1560/IV nadany z Rzymu 6 XI 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani; ibidem, k. 260 (+2), Szyfrogram 1638/IV nadany z Rzymu 7 XI 1974 r. od Czyrka do Olszowskiego, Kani.

¹⁹⁹ Ibidem, k. 273, Szyfrogram 2514/IV nadany z Rzymu 26 XI 1974 r. od Sidora do Czyrka; ibidem, k. 275, Szyfrogram 2617/IV nadany z Rzymu 28 XI 1974 r. od Sidora do Czyrka.

złożył listy uwierzytelniające kardynałowi Villotowi dopiero 13 grudnia²⁰⁰. Od tego momentu w informatorach MSZ dotyczących stosunków dyplomatycznych PRL uwzględniano Stolicę Apostolską²⁰¹.

Attempts at Establishing Diplomatic Relations between the People's Republic of Poland and the Apostolic See in 1965–1974 in the Light of Dispatches from the Polish Embassy in Italy

From its very onset communist Poland did not maintain diplomatic contacts with the Apostolic See, which recognised the Polish government in London and in contrast to the majority of other states did not acknowledge the Provisional Government of National Unity. Transformations within the eastern policy of the Vatican from the pontificate of John XXIII and the post-Stalinist thaw in Poland resulted in negotiations involving Polish and Vatican diplomacy and concerning the establishment of diplomatic relations. These talks grew more intensive after the Vatican side became represented by Monsignor Agostino Casaroli.

The author of the article conducted a survey of dispatches issued by the Ministry of Foreign Affairs to the Embassy in Rome and *vice versa*, today in the Ministry archive, and examined other material concerning relations between the Polish state and the Church, also in that archive. The material in question is by no means complete as evidenced by the absence of continuity in the numeration of dispatches preserved from assorted years. The chronological range accepted in the article is connected, on the one hand, with the inauguration of official talks about the establishment of diplomatic contacts in 1965 and, on the other hand, with the creation in 1974 of teams for Permanent Working Contacts, initially headed on the Polish side by Kazimierz Szablewski and on the side of the Apostolic see by Archbishop Luigi Poggi.

²⁰⁰ Ibidem, k. 282 (+1), Szyfrogram 3265/IV nadany z Rzymu 14 XII 1974 r. od Szablewskiego do Olszowskiego.

²⁰¹ *Stosunki dyplomatyczne Polski...*, t. II, s. 284–292.